

3.5 Jälleenrakentamisaika (1940-1950-luvut)

Asutuksen luonne ja maisema

1940-44 sotavuosina ja välirauhan aikana maahan rakennettiin pika-asutustiloja. Monille paikkakunnille syntyivät invaliditaloalueet ja ruotsalaisten lahjataloalueet. Vuoden 1945 maanhankintalailla perustettiin Suomeen 150 000 tilaa siirtolaisille, sotainvalideille ja rintamamiehille. (Laukkonen) Tällöin rakentamisen painopiste siirtyi maaseudulle, minne siirtoväki pääasiassa asutettiin.

Aikaa luonnehtineet materiaalien niukkuus ja nopean rakentamisen tarve kanavoituivat maan talouden elvyttäväksi toimeliaisuudeksi: työtä riitti savotoilla, viljelymailla ja rakennuksilla. Rakentaminen voimistui erityisesti 1950-luvulla, kun suurille suuret ikäluokille rakennettiin koulut ja sairaalat.

1950-luvun lopulla alkoi maaltapako autoittaen ensimmäisenä juuri perustettuja siirtoväen tiloja ja rakentaminen siirtyi taajamiin. 1960-luvulta alkaen kuntakeskustoihin laadittiin väestön muuttoa ennakoivia kerrostalopainotteisia kaavoja. Kiuruvedellä yksittäiset kerrostalot omakotialueilla kertovat kaavojen ylimitoituksesta ja uusimistarpeesta. Näiden vanhentuneiden kaavojen tarkastustyö voidaan nähtävästi aloittaa vuonna 2003.

Toisen maailmansodan jälkeinen paikallisperinteestä poikkeava rakentaminen koettiin pitkään maiseman särönä. Uudet talotyyppit levittäytyivät haja-asutuksena vanhojen kylien liepeille ja korpiin. Mutta vaikka maaseudun ilme muuttui, tuki asutustoiminta pientilojen runsaudesta juontuvaa pienipiirteisen, käsintehdyn maiseman kehitystä. Vuosisatainen valtiojohtoinen elintarvike- ja puuraaka-ainetuotannon takaamiseksi harjoitettu

asutuspolitiikka jatkui 1950-luvulle, jolloin maan "asutusekspansio" saavutti huippunsa.

Kaupungeissa uudisrakentaminen ohjautui yleensä mattomaisina alueina taajamien rajoille, tai aiemmin rakentamatta jääneille huonommille rakennuspaikoille. Väljemmissä taajamissa, kuten Kiuruvedellä, uusi rakennuskanta oli helpompi sijoittaa aiemmin kaavoitetulle alueelle. Rantakylä Iisalmmentien varressa rakentui poikkeuksellisesti kokonaan ilman kaavaa.

Maankäyttö ja rakentaminen perustuivat asutuslautakuntien laatimiin paikkakuntakohtaisiin asutussuunnitelmiin. Asutustoiminnan tavoitteena oli sijoittaa menetetyn Karjalan kunkin kylän väestöt yhtenäisille alueille. Sijoituspaikkakuntien tuli vastata myös uusien tilansaajien entisiä kotiseutuja. (Laukkonen) Kiuruvedelle sijoittui lähes koko Suistamon väestö ja seitsemän muun kunnan väestöä. Tilat perustettiin ensi sijassa seurakunnan, valtion ja yhtiöiden, mutta myös yksityisten maille. Metsäyhtiöiden omistamien, lähinnä kunnan selännealueilla sijaitsevien laajojen maiden jakaminen synnytti uuden kylätyyppinsä, josta esimerkkinä ovat Lahnajoki ja Jokela. Tyypillisintä jälleenrakentamisajan asutus oli Kiuruvedelläkin kuitenkin aiemmasta kylärakentamisesta erilleen sijoittuva haja-asutus.

Kiuruvedelle muodostettiin asutuslaila yli 500 uutta tilaa, joista noin puolet oli viljelytiloja (7-8 ha maatalousmaata, noin 5 ha maatalouskelpoista maata ja loput metsää), vajaa 150 asuntoviljelys- ja kaavoitustilaa (joilla metsää vähemmän, vain kotitarvepuun hankintaan) ja vajaa 100 asuntotilaa ja -tonttia. Asutetun väestön määrä (noin 2000 henkeä) oli vajaa 12 % kunnan väestöstä, mikä oli suhteellisesti maan suurimpia. (Huovinen)

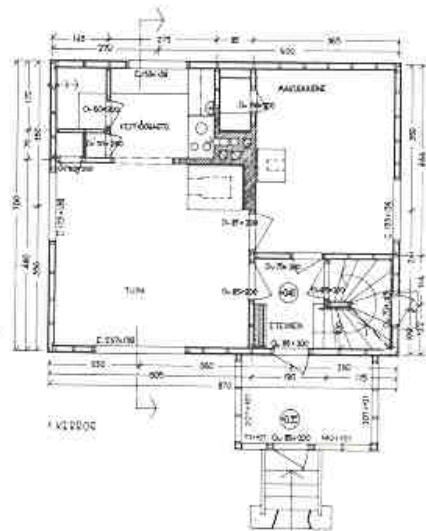
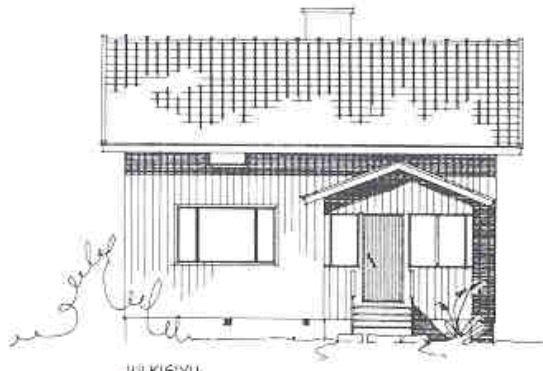

Viljelystila: asuin-, karja- ja varastorakennuksen rajaama yhdeltä sivulta avoin pihapiiri Kotajoella. Ensin rakennettiin yleensä sauna, jossa muun rakentamisen aikana asuttiin. Vaikka sahanpurutäytteinen rankorakenne ja navetoiden sementtitiiliseinä luonnehtivat ajan rakentamista tyypillisimmin, käytettiin Kiuruveden maaseudulla paljon hirttä.

Rakennustyyppit

Asutusrakentaminen toteutui tyyppipiirustuksien, joiden laatimiseen maan parhaat arkkitehdit osallistuivat. Samalla kehitettiin rakentamisen standardisoimista yhdenmukaistamaan rakennusosia ja rakenteita. Viime vuosikymmenien runsaiden rakennusmateriaalien ja -tyylien jälkeen on havahduttu arvostamaan 1940-50-lukujen rakentamista, josta valitettavasti on jo paljon tuhottu. On huomattava, että myös paikallinen väestö rakensi uusien mallien ja tyyppipiirustusten mukaan.

Rakennusmallien julkaisijoista Maatalousseurojen keskusliiton jälleenrakennusvaliokunta (myöhemmin asutusvaliokunta) oli merkittävin talotyyppistöjen julkaisija: näistä AS-tyypeistä vuoden 1952 mallia myytiin maassa lähes 60 000 sarjaa. Esimerkiksi Jokelassa Syrjälän pihapiiri, joka rakennettiin Kärkkäinen & Putkola Oy:n maille 1954, on tyyppiä A4-52.

Asuinrakennus tyyppiä A4 1952. (Kuva: Laukkonen, Jälleenrakennusvuosien pientalo Suomessa)

Jälleenrakentamisajan talon tyypillisiä piirteitä ja korjausrakentamisessa huomioon otettavaa:

Osin maan pinnan yläpuolinen kellari, vinttikerros, jyrkähkö katto ja yhden savuhormin ympäri kiertyvä, varsin taloudellinen pohja antoivat rakennukselle ryhdikkyuden. Noppamaisuutta korosti myös rakennuksen niukka, noin 60-80 neliön pinta-ala. Sauna ja pesutilat sijoitettiin erilliseen rakennukseen tai navetan yhteyteen.

Kate oli vanhemmissa tyypeissä tiili, myöhemmin huopa ja konesaumattu pelti. Suhteellisen lyhyet, avorakenteiset räystäät ja seinien vaalea väritys korostivat keveää ja siroa ilmettä, kuten myös kattotuolien päiden viistous ja räystäslautojen kapeus. Näkyvät kattotuolit antavat rakennukselle ilmettä eikä siksi räystäitä tulisi koteloida tai laudoittaa umpeen. Muovipinnoitettuja teräskatteita ja jäljitelmälevyjä on vältettävä: pinnoitteen korjausmaalaus on vaikeaa. Räikeitä värejä kuten myös mustaa tulisi välttää.

Seinät olivat aluksi pystyvuorattuja, myöhemmin kapea öljymaalattu vaakapanelointi yleistyi kuten myös puutalojen rappaus (tikutus tai erilaiset tähän tarkoitukseen kehitetyt levyt kuten Tojalevy).

Jos rakennus halutaan lisäeristää ulkopuolelta, on otettava huomioon, että ikkunat saattavat jäädä ankeasti pimentoon. Räystään, sokkelin ja ikkunoiden suhde seinän ulkolinjaan muuttuu. Eristystapaa ja kannattavuutta tulisi harkita. Tutkimusten mukaan suurimmat säästöt lämmityskustannuksissa saadaan yläpohjan eristämällä, ikkunoiden tiivistämisellä ja korjatulla lämmitystekniikalla.

Suuriin, varastotyyppisiin rakennuksiin paremmin soveltuva lomalaudoitus sopii huonosti jälleenrakentamisajan taloon. Nurkka-, räystäs- ja ikkunalistojen tulisi olla väriykseltään vaaleita, nurkkalistojen valkoiset tai muun julkisivun väriset.

Kuistit olivat aluksi pieniä avokuisteja, myöhemmin rakennettiin suurempia, joissa lasitus kiersi nauhana seiniä. Kuistin sisäpuoli verhoitiin usein lakatuin sauvapaneelin. Kuistin funktio oli nyt muuttunut porrasaskelmien suojasta oleskelutilaksi.

Ulkopuolinen porras oli usein betonista, ja siihen liittyi ajalle tyypillinen pyöreäprofiilinen teräsputkikaide. Yksilöllisemmin suunnitelluissa taloissa ilmettä pehmennettiin rappujen, kivijalkojen ja piha-alueiden liuskekivilaatoituksin. Kuisteissa ja portaissa näyttävät Kiuruvedellä olleen suosittuja koristeellisesti sahatut puukaiteet ja räystäät.

Ulko-ovet peittomaalattiin joko ruskeaksi tai lakattiin. Näitä alkuperäisiä jälleenrakentamisajan ovia heloineen näkee valitettavan harvoin. Saneerauksissa tilalle on vaihdettu myöhempien vuosikymmenien huoltovapailla ominaisuuksilla markkinoituja muovilevyovia.

Ikkunat olivat sisään-ulosaukeavia ja ne sijaitsivat seinän ulkopinnassa. Puitteet olivat kevyitä ja ohuita. Aivan kauden alussa ikkunat olivat vielä 6-ruutuiset ennen symmetrisen kaksiruutuisen aukotuksen yleistymistä. Kuvassa hirsirunkoisen rimalaudoituksella vuoratun Salmenkylän Annalan ikkuna. Rimalaudoituksen yhteydessä on rakenteellisesti luontevaa varustaa ikkuna vuorilaudoin.

Myöhemmin funktionaalismin voimistuttua yleistyi epäsymmetrinen ikkunajako, jossa oli pienempi tuuletusikkuna. Samalla myös eri tilojen ikkunoita alettiin rakentaa eri kokoisiksi. Kuvan ikkunassa Harjukadulla ilmenee tyypillinen vaakavuorauksen yhteydessä käytetty vuorilautarakenne ja karmeissa toisinaan käytetty teho steväri.

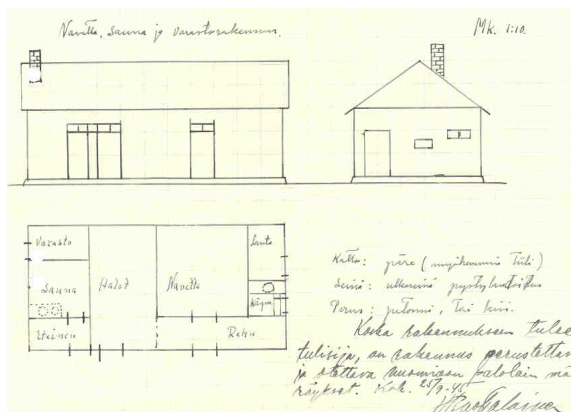
Jos ikkunoita joudutaan uusimaan, tulisi puitteiden säilyä kapeina. Tuuletusluukullisia ikkunoita ei tule asentaa: ne pienentävät valoaukkoa, joka tämän ajan ikkunoissa on muutenkin suhteellisen pieni.

Sisäverhouksena olivat aluksi paneelikatot, eteisessä siro paneelimalli, tapetoidut pinkopahviseinät. Myöhemmin käytettiin erilaisia kuitulevy- ja pahvituotteita. Sisäovet olivat aluksi täyspuisia, myöhemmin tulivat sileät, lakatut vaneriovet. Komerot olivat kiinteitä. Keittiöiden vahvat kimpilevykaapistot ovat usein säilyttämisen arvoisia. Kuvassa Pirttipellon tupa Luupuvvedellä.

Piharakennukset

Aittarakentamisen perinne jatkui jälleenrakentamisajan sympaattisissa piharakennuksissa, joille oli yhteistä runkolinjan sisäänvedetty, sivuilta suojattu avokatos viistomallisine seinäleikkauksineen. Selvittämättä on, kuinka paljon piharakennuksissa on tyyppipiirustusten ja kuinka paljon rakentajan ja saatavien rakennusmateriaalien osuutta. Rakennukset palvelivat monipuolisina pihavarastoina ja kesähuoneina, joskus niihin liittyi sauna tai pienen tilan eläinsuoja. Pihatilassa ne rajasivat muuten melko avoimeksi jäävää rakennuspaikkaa.

Piharakennukset ovat monesta syystä uudis- ja korjausrakentamisessa suositeltavia. Etenkin pienillä tonteilla piharakennuksilla voidaan luoda käytännöllisesti suojaisia ja viihtyisiä pihatiloja. Kun itse asuinrakennukseen ei tarvitse sijoittaa kaikkia tarvittavia neliöitä, säilyy sen hahmo sopusuhtaisempuna. Asuintilojen sijoittaminen useampaan rakennukseen antaa monia asunnon käytön muuntelumahdollisuuksia. Saunominen piharakennuksen rauhassa saunamatkoineen voi olla asumisen laatua. Kun vanhaan rakennukseen ei sijoiteta näitä kaikkia nykyelintapoihin mitoitettuja tiloja, ehkäistään näin korjausrakentamisen kosteusvaurioriskejä.

Myös taajaman piharakennukset palvelivat eläinsuojina vielä sodan jälkeen kuten Miina Martikaisen rakennuslupakuva vuodelta 1945 todistaa. (Kuva vasemmalla)

Piharakennus Korpjoella. Piharakennukset saivat sympaattisen ilmeen, kun ne rakennettiin vaihtelevasti saatavilla olevien materiaalien mukaan hirrestä ja laudasta omatoimirakentajan käsityönä.

Karjarakennukset

Jälleenrakentamisaikana karjarakennuksia pystytettiin Suomeen enemmän kuin minään menneenä tai tulevana vuosikymmenenä. Vuoden 1990 maatalouslaskennan mukaan Suomen maatilojen navetoista lähes 40 % on rakennettu jälleenrakentamisaikana. Rakennusten tutuus ja arkipäiväisyys ehkä sokaisevat vielä näkemästä näiden esteettisiä ja rakennusteknisiä arvoja. Suhteellisen yksinkertaiset rakenteet ja ekologiset materiaalit ovat osoittautuneet kestävämmiksi ja helpommin korjattaviksi verrattaessa myöhempiin karjarakennuksiin.

Jälleenrakentamisaikan talousrakennusten anonyymi arkkitehtuuri jää helposti huomiotta etenkin arvioitaessa jälleenrakentamisaikan navetoita - tutuus ja arkipäiväisyys sokaisee. Rakennuksissa ei ole vetoavaa koristelua tai muuta pikkusievää.

Kun materiaaleista oli pula ja työvälineet olivat vaatimattomia, rakenneratkaisut olivat selkeitä ja mahdollisimman paljon omatoimirakentajan tehtävissä. Itse tehtävien sementtitiilien lisäksi Kiuruveden karjarakennuksia pystytettiin edelleen myös hirrestä. Jos näitä ei materiaalipulassa saatu, saatettiin eläintila muurata luonnonkivistä.

Rakennuksissa oli rehu- ja eläintilojen lisäksi maituhuone, karjakeittiö ja usein myös sauna. "Virtastorni" saatettiin sijoittaa rakennuksen sisään. Navetat suunniteltiin 5-15 parsipaikan, nuorenkarjan, varsatamman karsinan ja muutaman hevospilttuun yhdistelmärakennuksiksi.

Jälleenrakentamisaikan luonnonkivinavetta ja vankka tikas heinäparvelle Koivujärvellä. Nähtävästi jostakin vanhasta rakennuksesta saadut ikkunat palvelevat nyt vaaka suuntaan asennettuina.

Arvokkaampaa ja vahvempaa poltettua tiiltä käytettiin Kiuruvedellä ikkunapalkkirakenteissa. Tiililimityksen elävät värit ja limityksen rytmi, valkeat ikkunapokat ja puuverhous loivat rakennukselle rikkaan ilmeen.

Kuva vuodelta 1958: etualalla Nivan ala-aste, vasemmalla opettajien asunnot. (Kuva Kiuruveden kotiseutuyhdistys)

Sommittelultaan koulut olivat edeltäjiään vapaampia, kun luovuttiin klassismin jäykästä symmetriasta ja pintoja elävöitettiin erilaisilla rakennusmateriaaleilla ja käsittelyillä. Tämä näkyy erityisesti Aarne Timosen taajamaan suunnittelemassa nykyisessä ala-asteessa ja siihen liittyvissä kolmessa opettajille suunnitelluissa pienkerrostalossa. Maisemallisesti rakennukset avoimine koulupihoineen muodostavat siihen rajautuvan sodanjälkeisen pientaloalueen kanssa aluekokonaisuuden.

Kiuruvedelle vuonna 1949 perustettu ortodoksinen seurakunta muutti 1950-luvulla hankkimansa apteekkina ja apteekkarin asuntona aiemmin palvelleen rakennuksen kirkoksi. Alkuperäinen rakennus muurattiin 1910-luvulla tiilestä aiemman, tulipalossa tuhoutuneen apteekkirakennuksen tilalle.

Taajaman viheraluejärjestelmään kirkkoa ympäröivä puisto vanhoine puineen luo vaihtelua arvokkaana ja rauhallisena paikkana. Kirkolliselle ympäristölle luontevaa rauhaisuutta korostaa sen puoliavoimuus: puisto ei ole taajaman keskeisestä sijainnistaan huolimatta läpikulkualueena. Aitarakenteena ei silti tarvitsisi olla ankea verkkoaita.

Asuinalue saisi säilyttää pihakatumaisuutensa. Nivankadulta alkavilta hiekkapinta-aisilta asuntokaduilta on vaihtelevat näkymät koulualueelle. Eino Mikkosen suunnittelema pieni paloasemarakennus.

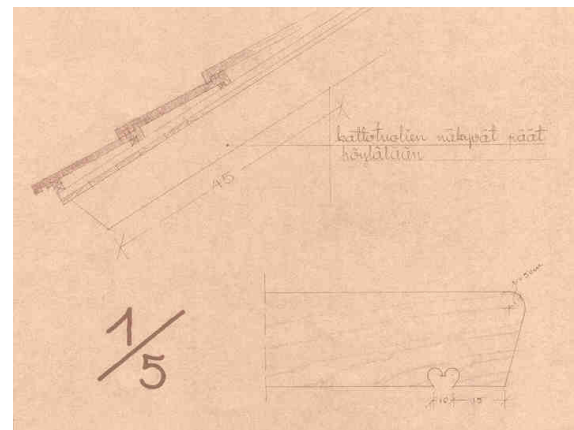

Lahden tilalta Luupuvvedeltä kotoisin ollut arkkitehti Aarne Timonen suunnitteli Kiuruvedelle useiden julkisten rakennusten lisäksi myös asuinrakennuksia ja tyyppitalomalliston Kiuruvedelle. Yllä Nivan ala-asteen opettajien asuinrakennus.

Arkkitehti Aarne Timosen suunnittelutuotanto on arvioimatta. Perikunta on hiljan lahjoittanut kaupungille tämän piirustuskokoelman, joka toistaiseksi odottaa luettelointia ja järjestämistä sopivaan käyttömuotoon. Arkistossa on runsaasti työ- ja detaljipiirustuksia, mistä on huomattava apu korjaussuunnittelussa ja arvioitaessa töiden ominaispiirteitä. Mittavan elämäntyön tehnyt Aarne Timonen sai funktionalismin vaikutteita helsinkiläisessä Huttusen suunnittelutoimistossa.

Aarne Timosen monissa töissä näkyy jälleenrakentamisajalle ominainen pyrkimys pehmeään jäsentelyyn funktionalismin koviksi koettujen piirteiden jälkeen. Timonen näyttää suosineen kuisteissa sauvapaneelilla päällystettyjä pilareita sekä koristepuuleikkauksia kuten näissä Käsitökeskus Pirtalan kaiteissa ja räystäissä.

Aarne Timosen suunnitteleman Rehtori Ilmari Juvan asuinrakennuksen räystääsdetalji vuodelta 1946.

Kirjallisuutta:

Laukkonen, Veikko, Jälleenrakennusvuosien pientalo Suomessa. Transkustannus Ky

Jälleenrakennuskauden (1945-1959) pientalon energiataloudellinen perusparantaminen